

SPOZNAVANJE IN KONVERZACIJA: JEZIKOVNE HIBE NA OZADJU GRICEOVE TEORIJE IMPLIKATUR

Sprejeto

3. 10. 2024

Pregledano

20. 12. 2024

Izdano

31. 12. 2024

NIKO ŠETAR

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor, Slovenija
niko.setar@gmail.com

DOPISNI AVTOR

niko.setar@gmail.com

Izvleček V zadnjih letih je neformalna epistemologija dodobra osredotočena na teorijo spoznavnih vrtilin in hib, ki izhajajo iz Aristotelove etike vrtilin, in se deli na dva ključna pristopa: reliabilizem in responsabilizem, ki nudita sorodne a nasprotujoče si poglede na naravo tovrstnih vrtilin in hib. Delo Quassima Cassama je poglobilo splošno dojemanje hib v strokovni javnosti kot vedenj, ki onemogočajo dostop do znanja in se klasificirajo v kategorije glede na zvestobo. Teorija spoznavnih vrtilin in hib je s seboj pripeljala tudi teorijo argumentacijskih vrtilin, h kateri je najpomembneje prispeval Andrew Aberdein, ki analizira prenos znanja in prepričanja skozi argumentacijo. Argumentacijske hibe taista teorija opredeli kot lastnosti, ki vodijo v zmotno uporabo argumentacije in sprejem pomanjkljivih argumentov. Vendar pa Cohen opozarja, da vsi načini prenosa znanja, na primer enostavne inferenčne izjave ali učilniška konverzacija, niso nujno argumentativni. Ker je v teh primerih prenos znanja ali prepričanja vseeno lahko prisoten na neargumentacijski način, je smiselno poiskati argumentacijski-sorodno vrsto hibe, ki se utegne pojavljati v tovrstnem prenosu prepričanj. Možnost opredelitve takšnih hib najdemo v Griceovi teoriji implikatur, kjer pomanjkljive izjave sprožijo pragmatične implikacije, kar odpira prostor za raziskovanje manifestacije spoznavnih hib v jeziku v neargumentativnih kontekstih prenosa znanja ali prepričanja.

Ključne besedespoznavna hiba,
argumentacijska hiba,
konverzacija,
implikatura,
epistemologija,
filozofija jezika<https://doi.org/10.18690/analiza.28.2.285-310.2024>

CC-BY, besedilo © Šetar, 2024

To delo je objavljeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva 4.0 Mednarodna.

Uporabnikom je dovoljeno tako nekomercialno kot tudi komercialno reproduciranje, distribuiranje, dajanje v najem, javna priobčitev in predelava avtorskega dela, pod pogojem, da navedejo avtorja izvirnega dela. <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

KNOWLEDGE AND CONVERSATION: LINGUISTIC VICES IN THE CONTEXT OF GRICE'S THEORY OF IMPLICATURES

NIKO ŠETAR

University of Maribor, Faculty of Arts, Maribor, Slovenia
niko.setar@gmail.com

CORRESPONDING AUTHOR

niko.setar@gmail.com

Accepted

3. 10. 2024

Revised

20. 12. 2024

Published

31. 12. 2024

Abstract Recently, informal epistemology has centred on a theory of epistemic virtues and vices, rooted in Aristotle's virtue ethics and divided into two key approaches: reliabilism and responsibilism, which offer related but contrasting views. Quassim Cassam's work has advanced the perception of vices as behaviours that prevent access to knowledge, classified by fidelity. The theory of epistemic virtues and vices has also led to the theory of argumentative virtues, notably developed by Andrew Aberdein, who examines the transmission of knowledge and belief through argumentation. Argumentative vices, by the same theory, are characteristics that lead to fallacious argumentation and acceptance of flawed arguments. However, Cohen argues that not all knowledge transfer – such as inferential statements or classroom conversation – is necessarily argumentative. Since belief transfer can occur non-argumentatively, it is reasonable to seek an argumentation-related vice in such cases. Grice's theory of implicatures suggests flawed statements generate pragmatic implications, creating space to examine epistemic vices in language within non-argumentative belief transfer contexts.

Keywords

epistemic vice,
argumentative vice,
conversation,
implicature,
epistemology,
philosophy of language

<https://doi.org/10.18690/analiza.28.2.285-310.2024>

CC-BY, text © Šetar, 2024

This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License. This license allows reusers to distribute, remix, adapt, and build upon the material in any medium or format, so long as attribution is given to the creator. The license allows for commercial use.

<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

Neformalna epistemologija se zadnja leta vse več posveča teoriji spoznavnih vrtilin in hib, ki izhajajo iz temeljnih del Ernesta Sose (1991, 2007), Johna Greca (1999), Jamesa Montmarqueta (1993) in Linde Zagzebski (1996), oprtilih na Aristotelove vrtiline opisane v Nikomahovi Etiki. Pri tem se krešeta predvsem dva poglobljena pristopa: reliabilizem (Sosa, Greco), ki spoznavne vrtiline v grobem opredeli kot zanesljive in natančne kognitivne in zaznavne zmožnosti, ki jih mora za spoznavno primerno (vrlo) ravnanje subjekt spretno uporabljati, in pa responsabilizem, ki spoznavne vrtiline opredeljuje kot vrste ravnanja, za katere je subjekt odgovoren in v primeru vrlega ravnanja zaslužen in hvalevreden, v nasprotnem primeru pa grajevreden. Iz responsabilizma izhajajo do današnjega dne najbolj prodorno delo na temo spoznavnih hib, *Vices of the Mind* Quassima Cassama (2019), ki v svoji teoriji imenovani obstruktivizem spoznavne hibe opredeli kot načine intelektualnega vedenja, ki subjektu ovirajo dostop do znanja, in za katere je subjekt bodisi grajevreden, bodisi celovito kriv. Hibe v tem pojmovanju razvrsti v tri kategorije glede na zvestobo (tj. pogostnost pojavljanja): značajske lastnosti, kadar gre za hibe, ki se pri subjektu pojavljajo konsistentno in ne glede na temo spoznavnega postopka; stališča, kadar gre za hibe, ki se pri subjektu pojavljajo konsistentno v določenih kontekstih in tematikah; ter načine mišljenja, kadar gre za občasne ali izolirane primere kognitivnega lapsusa.

Teorija spoznavnih vrtilin pa je s seboj prinesla še teorijo argumentacijske vrtiline in posledično argumentacijske hibe (Aberdein, 2010, 2013, 2014; Cohen, 2005, 2007), ki preučuje, kako se znanja oziroma prepričanja širijo skozi argumentacijo in vzpostavlja tipologijo argumentacijskih hib, pri katerih gre za lastnosti argumentatorja, ki vodijo v zmotno uporabo ali načrtno zlorabo argumentacijskih zmot, ter lastnosti sogovorca, ki vodijo v neupravičen sprejem tovrstnih zmot kot veljavnih argumentov. Dodatne podrobnosti teorije spoznavnih ter argumentacijskih vrtilin so na voljo v navedenih virih in v Šetar (2024).

Do preobrata na tematiko tega prispevka pride v Cohenovem (2007) pomisleku, da vsi načini prenašanja znanja ali prepričanja še niso argumentativne narave. Cohen izpostavlja primer izjave »Tako Marie kot Pierre Curie sta bila fizika, torej je bila Marie Curie fizik,« za katero ugotavlja, da gre v najboljšem primeru za enostavno inferenco, ne pa tudi za argument. Še bolj jaseen primer je način prenosa znanja, ki ga Cappelen in Dever (2019) imenujeta učilniška konverzacija, izražen v pogovoru med osebama A in B, pri čemer A vpraša kaj je najvišja gora Škotske, B pa odvrne, da je to Ben Nevis. Čprav je brez dvoma prišlo do prenosa znanja, pa pogovor ne

vsebuje ničesar, kar bi nakazovalo na format argumentacije. Če se spoznavne hibe v postopku argumentacijskega prenosa znanja izražajo kot argumentacijske hibe, je smiselno predpostaviti, da se v postopku neargumentacijskega prenosa znanja v prostem pogovoru kažejo kot neke druga, sorodna hiba, ki ji lahko nadenemo delovno ime konverzacijska ali jezikovna hiba. A kaj bi lahko tovrstna hiba bila?

Izhodišče za odgovor na to vprašanje predstavlja Griceov članek (1975) *Logika in konverzacija*, ki temelji na preučevanju implikatur, tj. pragmatičnih implikacij nepopolnih ali pomanjkljivih izjav.

Za razumevanje delovanja konverzacijskih implikatur, torej pragmatičnih implikacij znotraj poteka pogovora oziroma konverzacije, Grice vzpostavlja opisno analizo idealne konverzacije in opredeljuje pravila, ki tovrstno konverzacijo narekujejo. Osnova teh pravi je Sodelovalno načelo, ki veli, da »naj bo vaš konverzacijski prispevek takšen, da bo po namenu ali smeri pogovora, v katerega ste vpleteni, ustrezal stopnji pogovora, na kateri se nahajate« (Grice, 1975, 45).

Podrobnejša pravila, ki podkrepijo Sodelovalno načelo Grice imenuje konverzacijske maksime, ki jih uvršča v štiri kategorije: maksimo količine, kakovosti, odnosa in načina. Vsaka izmed njih vsebuje eno ali več posebnih maksim. V kategorijo količine tako sodita dve maksimi, ki sta formulirani kot sledi:

1. »Naj bo vaš konverzacijski prispevek tako informativen, kot je potrebno (za trenutne namene izmenjave).
2. Naj vaš konverzacijski prispevek ne bo bolj informativen, kot je potrebno.« (ibid.)

Nadalje, »v kategorijo KAKOVOSTI sodi supermaksima – »Naj bo vaš konverzacijski prispevek resničen« - ter dve bolj specifični maksimi:

1. Ne govorite tistega, za kar mislite, da ni resnično.
2. Ne govorite tistega, za kar nimate ustreznih dokazov.« (ibid., 46)

Kategorija odnosa vsebuje eno samo maksimo, ki zapoveduje relevantnost glede na osrednjo rdečo nit pogovora, ali z drugimi besedami prepoveduje sunkovito in nesmiselno (glede na potek konverzacije) odstopanje od tekoče tematike.

Nazadnje, kategorija načina pod osrednjo »supermaksimo« jasnosti združuje štiri podrobnejše maksime načina:

1. »Izogibajte se nejasnemu izražanju.
2. Izogibajte se dvoumnosti.
3. Bodite kratki (izogibajte se nepotrebni dolgoveznosti).
4. Bodite urejeni.« (ibid., 46)

Konverzacijske maksime imajo odličen potencial, da iz njih izpeljemo konceptualizacijo jezikovne vrline. Poglejmo najprej obe maksimi količine. Prva zahteva primerno informativnost ter implicira, da je prenizka informativnost nezaželena oziroma konverzacijsko neprimerna. Druga maksima neposredno prepoveduje pretirano informativnost. To ustreza splošnemu modelu vrline kot »zlate sredine« med dvema hibama, ki sta njen primanjkljaj in presežek, po katerem se ravnajo tudi teorije spoznavnih vrlin in hib ter argumentacijskih vrlin in hib. V primeru maksim kakovosti je zahteva po resničnosti vsebine izjave že na prvi pogled sorodna z zahtevo po resničnosti izraženih prepričanj v okviru spoznavne iskrenosti – govorjenje neresnic za katere vemo, da gre za neresnice, se pravi laganje, se povezuje s spoznavno neiskrenostjo ali celo spoznavno zlonamernostjo, medtem ko se podajanje izjav, za resničnost katerih nimamo zadostnih dokazov, utegne lepo povezati z jezikovno figuro nakladanja (Frankfurt, 2005) in spoznavno brezbriznostjo. Toda maksimi načina in odnosa modelu vrline kot osredinjene vrednosti med dvema hibama ne ustrezata. Bodite relevantni implicira, da smo lahko premalo relevantni oziroma nismo relevantni glede na temo ali rdečo nit pogovora, medtem ko ni mogoče, da bi bili pretirano relevantni. Če pa podamo preveč informacij, kršimo drugo maksimo količine in pri tem ni mogoče, da bi se te informacije pretirano nanašale na predmet razprave. Prav tako na prvi pogled ni mogoče trditi, da bi se lahko pretirano izogibali dvoumnostim, ali pa bili pretirano urejeni (čeprav je, konec koncev, mogoče biti prekratek, a bržkone to oporeka drugi maksimi količine, ne pa tretji maksimi načina). Na srečo nam na tej točki ni potrebno razglabljati o konceptu jezikovne hibe in vrline s tako omejenim izhodiščem – Grice namreč nadalje ponuja razdelavo načinov, na katere lahko udeleženka v konverzaciji spodleti pri zadoščanju omenjenim maksimam:

1. »Možno je, da tiho in prikrito PREKRŠI maksimo; tako je lahko v določenih primerih zavajajoča?.

2. Lahko se ODLOČI ZA ODSTOP od upoštevanja maksime in KP [Sodelovalno načelo, zgoraj][vpelji to v uvodu!]; izreče, nakaže, ali jasno razkrije, da ne želi sodelovati v skladu z zahtevami maksime. Reče lahko, denimo »več ne morem povedati, moja usta so zapečateni.«
3. Lahko pride do TRKA: udeleženec je lahko denimo nezmožen upoštevati prvo maksimo Količine (bodi toliko informativen, kolikor je potrebno), ne da prekrši drugo maksimo Kakovosti (imej zadostne dokaze za to, kar rečeš).
4. Lahko PREZRE maksimo, kar pomeni, da ji ODKRITO ne zadosti. Ob predpostavki, da je govorec zmožen zadostiti maksimi ne da krši kakšno drugo maksimo (zaradi trka), se ne odloči za odstop, in kljub malomarnosti pri svojem ravnanju ne poskuša zavajati, se za poslušalca pojavi manjša težava: kako lahko to, kar je govorec rekel, uskladimo s predpostavko, da upošteva KP? Ta situacija karakteristično vodi v konverzacijsko implikaturu, in kadar konverzacijska implikatura nastane na takšen način, pravim, da gre za IZKORIŠČANJE maksime.« (Grice, 1975, 49)

Grice v prvem primeru nujno predvideva, da je bil govorec namenjen prekršiti maksimo na način, pri katerem sogovornecem ne da vedeti, da je to storil, zaradi česar je pogosto zavajajoč. Prav zaradi namernosti bomo predpostavili, da gre v tem primeru za nesporen primer jezikovne hibe: govorec je zavedno in namerno ravnal na tak način, da poslušalcu ni predal zadostnih, primernih, ali relevantnih informacij in s tem onemogočil njegov dostop do prepričanj, ki jih te informacije vsebujejo, jim služijo v dokaz, ali podobno.

V primeru odločitve za odstop, da govorec poslušalcu vedeti, da to, kar bo dejal vnaprej, ne bo ustrezalo konverzacijskim maksimam ali celo sodelovalnemu načelu v celoti, in da naj torej ne bo obravnavano kot nadaljevanje iste konverzacije. Pri tem se pojavi vprašanje, ali lahko gre za jezikovno hibo, ali ne. V odgovor na to si pogledjmo Griceovo vzpostavitev koncepta konverzacijske implikature: »Za človeka, ki s tem, da (pri tem, ko) reče (ali prikaže kot rečeno), da p, implicira, da q, lahko rečemo, da konverzacijsko implicira da q, V KOLIKOR (1) predpostavljamo, da upošteva konverzacijske maksime ali pa vsaj sodelovalno načelo; (2) predpostavljamo, da se zaveda, ali misli, da je q potreben za to, da je njegov izrek oz. prikazan izrek p (oz. dejanje v TEM smislu) konsistenten s to predpostavko; in (3) govorec meni (in pričakuje, da poslušalec meni, da govorec meni), da je poslušalec

zmožen razdelati ali intuitivno dojeti, da je predpostavka omenjena v (2) RES potrebna« (ibid., 49-50). Kaj natanko ta razdelava zahteva, je mogoče predstaviti na naslednji način:

1. Govorec upošteva NAJMANJ sodelovalno načelo.
2. Govorec meni, da je implikat potreben za interno konsistenco izjave.
3. Govorec meni, da je poslušalec zmožen dojeti potrebnost predpostavke IN kaj in zakaj je implicirano, na podlagi:
  - Konvencionalnega pomena besed
  - Sodelovalnega načela in maksim
  - Splošnega konteksta izjave
  - Skupnih znanj v ozadju (govorca in poslušalca)
  - Zavedanja, da je vse zgornje na voljo obema udeležencema konverzacije.

Da je neka izjava jezikovno vrla tako ni potrebno, da upošteva vse konverzacijske maksime, marveč je lahko vrla tudi tedaj, kadar je ena izmed maksim prekršena, v kolikor veljajo vse zgornje točke. V kolikor je ena izmed njih prav tako prekršena, gre za jezikovno hibo.

Vrnimo se na primer tihe in prikrite prekršitve maksime z namenom zavajanja. Da gre pri tovrstni prekršitvi za jezikovno hibo ni utemeljeno zgolj s tem, da je prekršena ena izmed maksim, marveč tudi z načinom, na katerega je bila prekršena. Lahko je denimo prekršena tako, da se govorec sploh ne ozira na sodelovalno načelo, s čemer prekrši prvega izmed zgornjih pogojev. Bolj pomembno, pa je, da govorec ne le, da ne meni, da je implikat (kršitev, če se grobo izrazimo) potreben za interno konsistenco izjave, temveč se lahko in najverjetneje se v celoti zaveda, da kršitev škodi interni konsistenci izjave. Nadalje se lahko pri tem poživizga na to, ali je poslušalec zmožen dojeti karkoli glede kršitve. Hkrati se dodobra zaveda, da poslušalec nima potrebnega skupnega znanja.

Po drugi strani, odkrit in izražen odstop od sodelovalnega načela v prvi vrsti ne prekrši nobene maksime – izjava namreč neposredno sporoča, da vsaj eni izmed maksim ni mogoče ugoditi. Na meta nivoju je v tem dejanju vsem maksimam zadoščeno: maksimi količine, v kolikor je povedano, da določeni maksimi ni mogoče ugoditi; maksimi kakovosti, v kolikor je vsebina izjave resnična (npr. govorec je

zakonsko zavezan k molčečnosti in podobne okoliščine); maksimi odnosa, v kolikor je to, o čemer govorec ne more govoriti, relevantno za »rdečo nit« konverzacije; in maksimi načina, dokler je izjava podana na tak način, da ni dvoumnosti ali nejasnosti glede tega, da in zakaj je odstop od sodelovalnega načela potreben. Nekdo lahko tako denimo izreče »o tem se ne želim pogovarjati, to je zame občutljiva tema« ali pa »ne morem povedati ničesar, podpisal sem pogodbo o tajnosti« brez kršitve Gricovih principov in maksim. Ob tovrstnem upoštevanju maksim, sama izjava odstopa od sodelovalnega načela ustreza tudi samemu sodelovalnemu načelu. Čeprav se s to izjavo predaja informacij in prepričanaj konča, bi bilo težko vzpostaviti, da gre za jezikovno hibo.

Pri trku dveh maksim je ena izmed njiju očitno prekršena v prid druge, zato se je potrebno sklicevati na preostale navedene pogoje. Da ne gre za jezikovno hibo, marveč za zgolj optimalno a še zmeraj vrlo pragmatično ravnanje, je potrebno, da govorec še zmeraj ravna v skladu z osnovami sodelovalnega načela. Prav tako je potrebno, da govorec pravilno presodi, da je prekršiti eno maksimo v prid druge potrebno, ter da prav tako pravilno presodi, katero izmed maksim, ki sta v položaju trka, je primerneje prekršiti (kaj bo ugodneje za konsistenco konverzacije in predajo informacij).

Preziranja in izkoriščanja maksim so kot izpostavlja Grice, najbolj problematična za tako pragmatično obravnavo kot obravnavo skozi prizmo koncepta jezikovnih hib. V ta namen bomo sledili Griceovemu lastnemu naboru primerov, ki jih poda v drugem delu članka.

Najprej obravnava primere, v katerih ni prekršena nobena maksima. Prvi je pogovor med osebama A in B, kjer A pove, da ji je zmanjkalo goriva, B pa odvrne, da je za vogalom avtogaraža. Kljub temu, da ni bila prekršena nobena maksima, izjava še zmeraj vsebuje implikaturu, da lahko A v tej avtogaraži kupi gorivo. Naslednji primer je pogovor, v katerem A izjavi »Zdi se mi, da Smith trenutno nima dekleta,« B pa na to pripomni, da je bil Smith zadnje čase veliko v New Yorku. Smiselna implikatura za tem je, da B predpostavlja, da ima Smith dekle v New Yorku (ter da je to dekle razlog za njegove pogoste obiske mesta). Pomembna razlika med tema primeroma je, da kljub temu, da sta v skladu z našo opredelitvijo oba jezikovno vrla, prvi prenaša znanje, drugi pa zgolj prepričanje, kar ima pomembne implikacije za opredelitev funkcije jezikovnih vrlin in hib.

Pri naslednjem primeru je ena maksima prekršena zaradi trka z drugo. Oseba B na vprašanje, kje živi C, odgovori enostavno, da ta živi na jugu Francije. Gre za kršitev prve maksime količine zato, da bi ugodili maksimi kakovosti – se pravi, B ima omejeno znanje o lokaciji C, natančneje: omejeno na jug Francije. V kolikor bi B imenovala naključno mesto na jugu Francije, češ da tam živi C, brez primerne znanja o tem in torej brez primernih dokazov za svojo izjavo, bi prekršila drugo maksimo kakovosti. Pomembno v tem primeru je tudi, da C s tem, ko se odloči za kršitev maksime zaradi trka, s svojo izjavo ne le izrazi vsebino prepričanja oz. znanja, ampak jasno opredeli tudi obseg svojega znanja.

Sledijo primeri zlorabe maksim- najprej prezir prve maksime količine. Profesor piše priporočilo za študenta filozofije, v katerem hvali njegovo znanje angleščine in delovnost, ne omeni pa znanja filozofije. Implikatura za tem je, da profesor meni, da študent ni dober filozof, kar implicira z izpustitvijo ključnega podatka (tj. o znanju filozofije, kakršnokoli že naj to bo) iz pisma. Ker je skupno znanje profesorja in bralca pisma o pričakovani vsebini pisma brez dvoma konsistentno, je prenos zelenega prepričanja učinkovit, v tem primeru ne gre za jezikovno hibo.

Popolnoma drugačni so primeri prezira iste maksime v nekaterih tautologijah, ki jih navaja Grice, denimo generalizirana tautološka izjava »Ženske so ženske.« Ta izjava je semantično popolnoma prazna, sklicuje se na predpostavljeno skupno *prepričanje* (in nikakor ne znanje) o stereotipni naravi žensk. Ker je to skupno prepričanje samo predpostavljeno, izjava tudi s pragmatičnega stališča ne doseže drugega, kot da v vsakem potencialnem poslušalcu zbudí njemu samemu lastno generalizirano predstavo ženske.

Poglejmo si še preziranje prve maksime kakovosti, kar se dogaja v ironičnem in metaforičnem govoru. Če oseba A govori o nekem znancu X, ki ga je pred kratkim izdal, pravi Grice, in o njem izjavi, da je dober prijatelj, pove točno to, za kar ve, da ni resnično. Na poznavanju konteksta med udeleženci v konverzaciji pa sloni, ali bo primerno prepričanje, tj. obratno od tega, ki je bilo neposredno izraženo, primerno prenešeno. Pri metafori »ti si [kot] smetana v moji kavi« je podobno potrebno poznati kontekstualne podrobnosti dejanske smetane v kavi (npr. smetana kavo obogati), nato pa potegniti vzporednice na podlagi poznavanja konteksta konverzacije, v kateri je metafora uporabljena, npr. govorec podaja prepričanje o svoji partnerici, da slednja obogati njegovo življenje, kot smetana obogati kavo. Preziranje druge maksime odnosa je nekoliko drugačno. Če oseba A o X-ovi ženi

reče, da ga danes verjetno vara, lahko to temelji na utemeljenih, ampak dokazno nezadostnih kontekstualnih znanjih – denimo da ga je v preteklosti že varala – ali pa je izraženo popolnoma brez dokazov (implicira pa med drugim tudi, da dokazi obstajajo, čeprav ne). Gre za jasen primer neiskrenosti, prav tako pa tudi za najverjetneje najbolj jasen primer jezikovne hibe.

Primeri kršitev maksime odnosa so, trdi Grice, najredkejši. Grice ponudi primer, v katerem med čajanko A reče, da je neka gospa X stara vešča. Po trenutku tišine B komentira, da je vreme zadnje dni zelo prijetno. Implikatura tega je, da je A-jeva opazka neprimerna, cilj pa, da naj ne bo predmet nadaljnjega pogovora. Tovrstna preusmeritev je sorodna s poprej omenjenim odkritim odstopom od maksim ali sodelovalnega načela v celoti – dokler je razlog za kršitev jasno razviden in ugaja opisanim trem kriterijem, ne moremo trditi, da gre za jezikovno hibo.

Ko pridemo do kršitev maksim načina, so dvoumnosti pogosto jezikovno specifične, zaradi česar Griceove primere v slovenskem jeziku težko analiziramo. Vendar pa lahko govorimo o maksimah jasnosti in jedrnatosti. Primer nejasnosti, ki ga najdemo v Griceovem delu je primer staršev, ki se v prisotnosti otroka pogovarjata namenoma nejasno, da ta ne bi razumel tematike njunega pogovora. Vprašanje razloga, zakaj natanko starša tako ravna, je na tej točki nepomembno. Njun način konverzacije onemogoča prenos prepričanj, ki jih njune izjave vsebujejo, na tretjega poslušalca, zaradi česar gre za jezikovno hibo. Upravičenost skrivanja vsebine pred otrokom ni predmet jezikovnega aspekta situacije, marveč kvečjemu moralno ali družbeno vprašanje. Hibnost tovrstnega ravnanja bi bila jasneje razvidna v primeru, kadar bi se na tak način pogovarjala denimo zdravnik in medicinski tehnik v pričlo pacienta o stanju slednjega. Nazadnje si poglejmo še Griceov primer kršitve kratkosti in jedrnatosti, kjer nas nagovori, da primerjamo stavka »Gdč. X je zapela 'Home Sweet Home'« in »Gdč. X je proizvedla serijo zvokov, ki se bližnje ujemajo z notnim zapisom za 'Home Sweet Home'« (Grice, 1975, 55). Pri tem se pojavlja implikatura, da cinično razvlečen način zapisa izraža, da je njegov avtor mnenja, da je gdč. X pesem odpela slabo, razglašeno, ali kaj podobnega. Ker pa je tudi to ponovno jasno prepoznavno iz splošnega konteksta in znanja o jeziku in kulturi, ki jezik uporablja, ponovno ne gre za hibo.

Kaj lahko na koncu analize Griceovih maksim povemo o naravi jezikovne vrline in hibe je, da je jezikovna vrлина način konverzacije, ki se sklada s spodnjimi pogoji:

1. Govorec upošteva NAJMANJ sodelovalno načelo.
2. Govorec meni, da je implikat, v kolikor ta obstaja, potreben za interno konsistenco izjave.
3. Govorec upravičeno meni, da je poslušalec zmožen dojeti potrebnost predpostavke IN kaj in zakaj je implicirano, na podlagi znanja jezika, nabora znanj v ozadju, konteksta, itd.

Pod tretji pogoj smo dodali »upravičeno« meni, kar pomeni, da mora imeti govorec zadostne razloge, da predpostavlja poslušalčeve zmožnosti. Denimo, da profesor filozofije jezika pri razlagi Gricea izpusti podatke o pomenu terminov semantika in pragmatika, saj predpostavlja, da so njegovi poslušalci z njima seznanjeni iz začetnih predavanj pri dotičnem predmetu. Zaradi tega pa dijak, ki je prišel poslušati predavanje s starejšim prijateljem, ki je študent filozofije, ne razume določenega dela predavanja. Kljub temu, da ta poslušalec ni bil zmožen dojeti nekaterih stvari, ki jih je povedal profesor, profesor ni prekršil nobenega izmed zgornjih pogojev.

Jezikovna hiba, po drugi strani, je način konverzacije, ki ne zadosti enemu ali več izmed zgornjih pogojev.

Nazadnje naj izrecno opredelimo še to, na kar smo v zgornji analizi nekajkrat že grobo nakazali: kaj pa »počnejšo« jezikovne vrline in hibe?

V osnovi jezikovna vrлина počne to, kar počne tudi argumentacijska vrлина, namreč širi znanje, in sicer izven argumentacijskega okolja. Vendar pa funkcija jezikovne vrline ni omejena zgolj na širjenje znanj (pri čemer naj ta dojemamo kot upravičena resnična prepričanja), temveč lahko gre tudi za širjenje enostavnih prepričanj, ki niso nujno resnična, niti nujno upravičena. To pa velja le pod pogojem, da je iz narave implikature oziroma izjave kot celote poslušalcu pod zgornjimi pogoji razvidno, da ne gre za znanje, in da se izražena prepričanja v skladu z maksimama kakovosti, če so neupravičena ali neresnična, ne nanašajo na stvari, o katerih govorec ve karkoli resničnega. Tako je dodatna funkcija jezikovne hibe tudi ta, da lahko širi neupravičena ali neresnična prepričanja na tak način, da jih poslušalec zmotno razume kot upravičena in resnična prepričanja oziroma znanja zaradi zlorabe pragmatičnih maksim in zgornjih pogojev.

Po tej osnovni opredelitvi se lahko obrnemo še na izbor jezikovno pragmatičnih vedenj in pojavov, ki predstavljajo odlične kandidate za poglobljene primere jezikovnih hib, a ležijo izven strogega obsega Griceovih pragmatičnih maksim.

Prvi sklop bodo predstavljali različni načini govorjenja neresnice, kot jih obravnavata Cappelen in Dever (2019). Med temi je prva kategorija preprosto zmoten ali napačen govor, ki se lahko pojavlja na več načinov. Lahko denimo govorimo zmotno enostavno zato, ker se motimo, se pravi, ker ne poznamo resnice o p , imamo pa denimo neupravičene in neutemeljene dokaze na podlagi katerih verjamemo, da p . Nadalje lahko govorimo zmotno zato, ker nismo vložili zadostnega truda v pridobivanje dokazov – najpogosteje gre za govor na podlagi slutenj, intuicije ali čustev. Nazadnje je eden izmed možnih kandidatov za zmoten (ali v tem primeru neresničen) govor fikcija, ki pa od ostalih načinov bistveno odstopa. Kaj pa lahko o teh načinih zmotnega govora povemo v sklopu jezikovnih hib?

Kadar govorimo zmotno na podlagi tega, da verjamemo, da p , imamo pa neupravičene in neutemeljene dokaze za naš govor, kršimo Griceovo drugo maksimo kakovosti, se pravi govorimo nekaj, za kar nimamo ustreznih dokazov – natančneje, kljub temu, da dokaze imamo, so ti neustrezni, tudi če se tega ne zavedamo. Nadalje, prav zaradi našega nezavedanja zmotnosti lastnega govora in pomanjkljivosti dokazov v tovrstni situaciji, nimamo načina, da bi lahko predvidevali, da bo naše prepričanje sogovorec prepoznal kot golo prepričanje ne znanje, saj zaradi svojega zaupanja, v sicer neustrezne dokaze, izraženo prepričanje predstavljamo kot znanje, ko to ni. V skladu z našo opredelitvijo gre v tem primeru brez dvoma za vrsto jezikovne hibe. Nekoliko kontroverzen primer tega bi utegnilo biti Platonovo prepričanje, da je Zemlja krogla. Svoje (sicer resnično) prepričanje je Platon utemeljeval na podlagi tega, da ja krogla najpopolnejša oblika, zaradi česar ima vesolje obliko krogle – kar velja za celoto, pa velja tudi za del, ki je središče vesolja, tj. Zemljo, ki mora imeti zato prav tako obliko krogle. Platonovo sklepanje, da je Zemlja krogla, temelji na dokazih, ki pa niso ustrezni: krogla ni absolutno najpopolnejša oblika (čeprav je najobstojnejša v pogojih, ki vladajo v vesolju – podatek, ki pa Platonu ni bil dostopen), kar velja za celoto ne velja nujno tudi za del, Zemlja pa ni središče vesolja. Platon bi lahko s pomočjo tovrstnega sklepanja na podlagi poljubnih neresničnih premis prišel do poljubnega drugega sklepa o obliki Zemlje ali drugem pojavu. Podobno kot denimo zgodnje novoveško prepričanje, da podgane spontano nastanejo v prisotnosti umazanije, tudi Platonovo prepričanje temelji na zdravorazumsko smiselnih, a neresničnih premisah, le da je Platonov sklep

naključno pravilen – do velike mere je njegovo resnično prepričanje o obliki Zemlje posledica spoznavne sreče. Morda bi lahko Platonovo sklepanje branili na podlagi zgodovinske umeščenosti in omejenih spoznavnih orodij, ki so mu bila na voljo, pa vendar je manj kot stoletje kasneje Eratosten empirično in matematično dokazal okroglost Zemlje in tudi izračunal njen obseg in premer. S tem je prepričanja o obliki Zemlje upravičil. Tudi če Platonu ne pripišemo neposredne spoznavne hibe, pa je njegova argumentacije vendarle jezikovno in logično težavna.

Kadar govorimo zmotno na podlagi tega, da menimo, da p , a nismo vložili zadostnega truda v iskanje dokazov, prav tako prekršimo Griceovo drugo maksimo kakovosti, saj dokazov sploh nimamo, kaj šele, da bi bili ti ustrezni. V tem primeru je zelo verjetno, da se lastnega pomanjkanja dokazov zavedamo. V primeru, ki ga podajata Cappelen in Dever, kjer imamo zlo slutnjo, da je oseba A morilec, a za to nimamo nikakršnih dokazov, to brez dvoma drži. V kolikor se kljub zavedanju pomanjkanja dokazov odločimo predstaviti naše prepričanje kot resnično, poleg maksime kakovosti prekršimo tudi drugi pogoj jezikovne vrline, zaradi česar smo zagrešili jezikovno hibo. V kolikor pa se odločimo predstaviti naše prepričanje kot takšno, kakršno je, se pravi v skladu s tretjim pogojem sogovorncu primerno nakažemo, da naše prepričanje izvira iz intuicije, zanj nimamo dokazov, itd., pa vendarle ni bila zagrešena jezikovna hiba.

Ta dva primera nam postrežeta s taksonomsko lastnostjo jezikovnih hib, ki temelji na Cassamovi (2019) razdelitvi spoznavnih hib na prostovoljne ali neprostovoljne. V primeru nezadostnega truda pri iskanju dokazov je zaradi zavedanja pomanjkanja dokazov zagrešena hiba, če do nje pride, prostovoljna. Po drugi strani se v primeru neustreznih dokazov ne zavedamo neustreznosti dokazov, torej je hiba neprostovoljna (kar izpostavljata tudi Cappelen in Dever).

Fikcija je v pragmatiki, pa tudi v spoznavni teoriji zelo zanimiv pojav, saj je vsebina fikcije brez dvoma neresnična. Ne obstaja namreč šola za čaravnice imenovana Bradavičarka, kot tudi ne obstaja zlobno kraljestvo imenovano Mordor, zato je vse, kar je o njima povedano v dotičnih serijah fikcijskih del, neresnično v kontekstu, v katerem se ideja resničnosti sklicuje na svet, v katerem živimo. Po drugi strani je mogoče reči, da je vse, kar se pojavi v delu fikcije, resnično v svetu, ki ga fikcijsko delo vzpostavlja in opisuje – potrebno pa je izpostaviti, da je delo zares fikcijsko (Lewis 1978), kar ustreza našim pogojem jezikovne vrline.

Naslednja kategorija je laganje, pri čemer Cappelen in Dever izpostavljata, da ga je potrebno ločiti od enostavnega zavajanja. Pri tem je laganje definirano kot »podati izjavo, za katero verjamemo, da je neresnična drugi osebi z namenom, da bi ta druga oseba verjela, da je izjava resnična« (2019, 40). Avtorja poudarjata, da se je potrebno upreti težnji po bolj reduktivni definiciji.

V primeru laganja je jasno, da gre za jezikovno hibo, saj namen laganja po zgornji definiciji vsebuje namerne kršitve prve maksime kakovosti, saj se govorec ne le zaveda, da jezikovno dejanje za konverzacijo ni potrebno, temveč ve, da je škodljivo za konsistenco konverzacije, prav tako pa vsaj predvideva, da sogovornik ni primerno opremljen s predznanji, kontekstom, ipd., da bi se zavedal lažnosti prepričanja, ki ga vsebuje izjava.

Bolj zanimivi so obrobni primeri laganja, kot denimo, ali je mogoče lagati na tak način, da povemo resnico. Faulknerjev (2007) primer predpostavlja scenarij, v katerem A skriva osebo B pred nacisti. Oseba B ob prihodu nacistov pobegne, A pa jim, nevedoč, da B ni več tam, pove, da ne skriva nikogar. V tem primeru namen ostaja enak – A še zmeraj govori nekaj, kar, kot veli (ali bolje prepoveduje) Griceova prva maksima kakovosti, *verjame*, da ni resnično. Če zanemarimo moralne posledice A-jinega ravnanja na stran, je še vedno res, da je A zagrešila jezikovno hibo. Cappelen in Dever sicer trdita, da v tovrstnih primerih A poskusi lagati, a ji lagati ne uspe, pri čemer predpostavljata, da je potrebno za laganje ugoditi tako notranjim kot zunanjim dejavnikom, vendar pa se s tem pogledom ne moremo strinjati. Notranji pogoji, ki jih zahtevata avtorja, vsebujejo namene in mentalna stanja govorca, medtem, ko zunanji pogoji obsegajo dejstva o svetu. Na tej točki si je smotrno zadevo ogledati s stališča govornega dejanja. Austin (1962) v goli osnovi našteje tri vrste: lokucijska, ilokucijska, in perlokucijska. Pri tem ugotavljamo, da gre pri lokuciji, ilokuciji ter perlokuciji za različne aspekte ali dele govornih dejanj in ne za kategorije govornih dejanj (Šetar 2020), pri čemer je lokucija semantična vsebina (kaj je rečeno), ilokucija intencionalna vsebina (kaj je govorcev namen), perlokucija pa konsekvencionalna vsebina (kaj so posledice v zunanjem svetu) vsakega govornega dejanja. Pri tem se lahko ilokucijski in perlokucijski aspekt govornega dejanja razlikujeta, že Austin pa izpostavlja tudi, da je govorno dejanje izvedeno, tudi če ni uspešno. Kaj to pomeni za zgornji primer? Da je ilokucija A-jine izjave nacistom doseči, da slednji verjamejo v resničnost vsebovane propozicije (da B ni tam) in, da jih zavede, saj verjame, da je propozicija neresnična. Po drugi strani je perlokucija te izjave, da nacisti bodisi verjamejo, bodisi ne verjamejo v resničnost propozicije, posledično pa odidejo,

preiščejo hišo, ali karkoli drugega. Če nacisti verjamejo A-jini izjavi, je govorno dejanje uspešno; če ne, je neuspešno. V vsakem primeru pa je bilo izvedeno. A je, z njenega lastnega stališča, nacistom vendarle lagala.

Kljub temu, da je laganje v osnovi najbolj izrazita oblika zavajanja, pa obstajajo tudi primeri, ko laganje ni nujno zavajajoče, denimo sledeče:

»Študentko, obtoženo goljufanja na izpitu, pokličejo v dekanovo pisarno. Študentka ve, da dekan ve, da je resnično goljufala. A ker je prav tako dobro znano, da dekan ne bo kaznoval nikogar, razen če ta prizna svojo krivdo, študentka torej, četudi ve, da bo dekan vedel, da ne govori resnice, zgolj da bi se izognila kazni reče: /.../ Nisem goljufala« (Carson, 2006, 290).

Dever in Cappelen se v ta primer sicer ne poglobljata, je pa izredno zanimiv v primeru jezikovnih hib. Kljub temu, da študentka ne govori resnice in s tem prekrši Griceovo prvo maksimo kakovosti, pa s tem še ne prekrši pogojev za jezikovno vrlino, saj upošteva najmanj sodelovalno načelo, prav tako pa ve, da je kršitev nujna za pragmatično konsistenco konverzacije, prav tako pa ve tudi, da je sogovorec (tj. dekan) zmožen vedeti oziroma ve, da ni povedala resnice in zakaj.

Manj zanimive, a vendarle vredne omembe so bele laži, kot denimo, če nas prijateljica vpraša, ali ji nova obleka pristoji, mi pa, ji kljub nasprotnemu mnenju, odgovorimo pritrdilno. Namen za tem je moralno dober, saj želimo, da se prijateljica glede svojega nakupa in izgleda počuti dobro, a smo s tem prekršili maksimo kakovosti. Ali gre za jezikovno hibo ali ne, je bržkone odvisno od vsakega posameznega primera – nekatere bele laži, kot denimo zgornja ali pa bela laž zdravnika otroku, da injekcija ne bo bolela, so dovolj pogoste, da ima sogovorec potrebno kontekstualno znanje o rabi tovrstnih laži, da jih prepozna kot implikature, ki ustrezajo pogojem jezikovne vrline. Po drugi strani je lahko bela laž uporabljena v bolj specifičnih okoliščinah, kjer sogovorec nima razpoložljivih sredstev, da jo prepozna kot laž, v tem primeru pa je prvi govorec zagrešil jezikovno hibo.

Nadaljujemo z oblikami zavajanja, ki pa ne vsebujejo neposrednega laganja. Analizirali bomo primere, ki jih ponujata Cappelen in Dever. Prvi je primer obtoženca, ki je na zatožni klopi vprašan, kolikokrat je obiskal oropano trgovino, na kar odvrne, da jo je obiskal petkrat, čeprav jo je obiskal petdesetkrat. Njegova izjava je logično gledano resnična v smislu, da jo je obiskal *vsaj* petkrat, kljub temu pa h

konverzaciji ne prispeva ustrezno. Prekrši namreč prvo maksimo količine, saj ne pove dovolj, na nek način pa tudi eno izmed maksim načina, saj je glede na kontekst namenoma nejasna. Govorec računa na to, da sogovorec, oziroma v tem primeru prej poslušalec, namreč porota, nima zadostnega poznavanja konteksta, da bi dojela vsebovano implikaturu. Zaradi tega, ker namenoma, a tiho odstopa od prispevka v konverzaciji na splošno, pa utegnemo reči celo, da krši sam sodelovalno načelo, torej nedvomno gre za primer jezikovne hibe.

Nadalje si oglejmo primer, v katerem je tobačno podjetje Winston oglaševalo, da njihove cigarete (v nasprotju z ostalimi znamkami) ne vsebujejo aditivov. Implikatura, trdita Cappelen in Dever, je ta, da so zaradi pomanjkanja aditivov njihovi cigareti bolj zdravi (oziroma, saj vendarle govorimo o cigaretih, manj škodljivih) kot cigareti drugih proizvajalcev. Na nek način bi lahko rekli, da je bila prekršena prva maksima kakovosti, saj oglas ne poudarja, da to pomeni, da so cigareti manj zdravi; vendarle pa tovrstnih omejitvenih izjav (v smislu angleškega izraza *disclaimer*, ki pa v slovenščini žal nima lepe ustreznice) v okviru maksim ni pričakovati. Po drugi strani pa so predstavniki podjetja, ki so snovali oglas, predvidevali prav to, da tarčna javnost tega ne bo vedela – nasprotno, predvidevali so, da bodo opazovalci oglasa zmotno prepoznali implikaturu, da pomanjkanje aditivov pomeni, da so cigareti zdravi. Ta implikatura pa sledi iz kršitve druge maksime, tj. maksime načina, ki se navezuje na izogibanje dvoumnosti. Ponovno lahko rečemo, da gre za jezikovno hibo.

Zadnji primer si avtorja izposodita iz dela Jennifer Saul (2012, 73):

»George namerava ubiti Friedo. Frieda je alergična na arašide in George zanjo pripravi jed, ki vsebuje velike količine arašidovega olja. Frieda je nekoliko zaskrbljena in Georgea vpraša, ali je hrana zanjo varna? Primerjajte sledeča odgovora:

1. Hrana je zdrava – od nje ne boš zbolela.
2. Hrana ne vsebuje arašidov.«

Pri prvi izjavi gre za laganje, saj se soočamo z namerno kršitvijo prve maksime kakovosti – George je namenoma izgovoril neresnico, saj ve, da bo Frieda v najboljšem primeru zelo zbolela. Pri drugi izjavi, po drugi strani, gre za zavajanje, saj je prekršena prva maksima količine hkrati z maksimo odnosa, saj niso podane vse

relevantne informacije. Oboje sta jasna primera hibe – kot izpostavlja Saul, pa tudi Cappelen in Dever, je pomembno sporočilo tega primera, da spoznavne in moralne posledice laganja niso nujno hujše in bolj grajevredne kot posledice zavajanja.

V nadaljevanju bomo analizirali še vlogo resnice v komunikaciji, pri čemer se osredotočamo na teorije posebne resnice in neposebne resnice (ang. *truth-special* in *truth-nonspecial*). Pristop posebne resnice, ki je v filozofiji jezika najpogosteje sprejet, trdi, da je resničnost izjav v komunikaciji nujna za njen uspešen potek. Po drugi strani, Wilson in Sperber (2002) zagovarjata stališče, da je kriterij nujne resničnosti prestrog – komunikacija lahko poteka uspešno tudi tedaj, ko niso vse izjave nujno resnične. Primeri, ki jih avtorja podajata, vsebujejo denimo humor – neka izjava je lahko neresnična, a vseeno učinkovita saj je njen namen proizvesti komični učinek, ne pa podajanje neke resnice o svetu – in posplošene ali morda bolje rečeno poenostavljene izjave: če rečem, da potrebujem viledo, sem povedal, da potrebujem neke vrste vpojno krpo, ne pa nujno tega, da potrebujem vpojno krpo znamke Vileda, kar lahko sogovorec tudi primerno prepozna. Če sprejmemo stališče Wilsona in Sperberja se lažje izognemo trivializaciji jezikovne hibe na vse vrste neidealnega govora. Kot pa opazata tudi Cappelen in Dever, je neposebni pristop nekoliko preveč ohlapen in potrebuje določene dopolnitve: resnica ni posebna v smislu, da ni nujna za uspešno komunikacijo, vendar pa je za uspešno komunikacijo potrebna pragmatična zmožnost občinstva, da prepozna neresničnost govorceve izjave in namen govorca, da je občinstvo zmožno prepoznati neresničnost njegove izjave.

Laganju soroden, a vendarle od njega ločen pojav, je nakladanje, katerega prvi podrobneje opiše Harry Frankfurt (2005) v eseju *O nakladanju* (ang. *On Bullshit*). Poglavitna razlika med laganjem in nakladanjem leži v tem, da je lažnivec zavezan k resnici v smislu, da se resnice zaveda, a se zavestno odloči govoriti to, za kar ve, da ni resnica. Po drugi strani, nakladač nima nikakršne tovrstne zavezave – nakladaču je popolnoma vseeno, kakšna je resnica. Nakladač izbira ali pa si enostavno izmišljuje izjave ali propozicije o svetu, ki ustrezajo njegovim instrumentalnim ciljem, ne da bi se na kakršenkoli način oziral na dejstva ali dejansko stanje stvari. Cappelen in Dever podajata primer misinformacij, ki jih je konzervativna opozicija v ZDA širila o nekdanjem predsedniku Baracku Obami, češ da ta sploh ni državljan ZDA in je rojen v Keniji. Pripadnikom opozicije, ki so širili to prepričanje, je bilo docela nepomembno, ali je to res ali ne, marveč je bilo pomembno le, da jim koristi pri širjenju nezaupanja v predsednika Obama.

Po Frankfurtovi definiciji nakladač zagreši jezikovno hibo, saj prekrši drugo maksimo kakovosti, tj. govori za kar nima dokazov – na slednje se namreč požvižga – ob tem pa ne zadosti drugemu in tretjemu pogoju za jezikovno vrlino, tj. kršitev ni potrebna in poslušalec nima podlage razbrati, da gre za kršitev.

Cappelen in Dever pa se s tako široko definicijo ne strinjata, saj trdita, da ta zaobjema tudi zgodbičarje, ki se prav tako požvižgajo na dejstva in resnice o svetu, a s popolnoma drugačnim namenom. Zgodbičar prezira dejstva in resnico, a ob tem občinstvo jasno ve, na kakšen način in zakaj to počne. Avtorja trdita, da Frankfurtovi definiciji manjka element zavajanja, saj se nakladač skrivaj požvižga na resnico, pred poslušalci pa izgleda kot normalen konverzacijski partner. Prav tako ima zgodbičar primeren odnos do resnice, saj spoštuje resnico v zunanjem svetu, pa tudi interno resnico znotraj fikcijskega sveta. Nakladač ne vzpostavlja fiktivnega sveta, v katerem bi bila njegova izjava resnična, saj se sploh ne zanima za resnico.

Poleg navadnega nakladanja pa obstaja še fenomen globokega nakladanja, pri katerem se nakladač ne le požvižga na resnico, marveč se prav tako ne ozira na to, ali so njegove izjave sploh smiselne, konsistentne, ali celo ali sploh imajo kakršenkoli pripisljiv pomen (Cohen 2002). Cappelen in Dever v prvi vrsti ilustrirata govor brez pomena na primeru pesmi Lewisa Carrola z naslovom *Jabberwocky*, kjer že sam naslov ne pomeni prav nič, prav tako pa tudi večina popolnoma izmišljenih besed in izrazov v tem otroškem delu. Seveda pa gre znova za primer zgodbičarstva, kjer avtor poskrbi za to, da se občinstvo zaveda, kaj je prekršeno in kako.

Cappelen in Dever omenita tudi globoko nakladanje v kontekstu Carnapove verifikacionistične teorije pomena. Res je, da se večina sodobnih filozofov jezika z njo ne strinja, vendar tudi v sodobnih razpravah najdemo zanimive primere. Vzorčen primer je tekst Alana Sokala, ki je bil objavljen v reviji *Social Text* kljub temu, da je bil spisan v celoti brezpomensko. Sokal je namenoma uporabljal izražanje konsistentno z globokim nakladanjem, kar so kasneje opredelili kot Sokalovo šalo. Sokal in Jean Bricmont (1999) sta nadgradila to intenco v knjigi, v kateri poudarjata vlogo globokega nakladanja v psevdo-znanstvenem šarlatanizmu, pri čemer dodatno poudarjata primere v delu Jacquesa Lacana, češ da slednji uporablja nedefinirane izraze in besedne zveze, ki ustrezajo prej globokemu nakladanju kot pa akademskemu govoru oz. filozofski terminologiji. Cappelen in Dever opozorita še na primer koncepta rase, ki se v sodobnem javnem, akademskem in političnem dialogu rabi bodisi kot biološko določena skupina, družbena vrsta, ali pa pravzaprav

ne pomeni nič. Avtorja povzemata po Appiahu (2002), da je sodobna biologija dokazala, da rasa ni biološka, saj ima kakršna koli biološka vrsta, na katero naj bi se posamezna rasa nanašala, preveliko število izjem v smislu posameznikov, ki naj bi ji na videz pripadali, a ji ne, ali pa teh, ki ji naj ne bi, a (npr. genetsko) ji. Prav tako težko trdimo da gre za družbeno vrsto, saj za nobeno raso, kot te tradicionalno dojemamo, ni moč trditi, da imajo vsi pripadniki te rase iste družbeno določljive lastnosti (npr. običaje, vere, kulinariko, itd.). Edina smiselna razlaga je torej, da izraz rasa pravzaprav ne označuje ničesar opredeljivega in je torej brezpomenski – gre za obliko globokega nakladanja.

Oba primera, tako Lacanovi izrazi kot izrazi rase, sta po zgornji opredelitvi jezikovni hibi. A za razliko od navadnega nakladanja, pri primerih globokega nakladanja ne gre za kršitev druge maksime kakovosti, marveč gre za kršitve maksime načina. Globoko nakladanje je namreč nejasno, dvoumno ipd. in zavajajoče na tak način, da se poslušalcu predstavlja kot jasno, enoznačno in opredeljeno, pri čemer pa poslušalec nima pogojev (če pa jih ima, pa govorec računa na to, da nima pogojev), da jih prepozna, da gre za dvoumne, nejasne, ipd. figure govora.

Naslednji kandidat za jezikovne hibe so leksikalni učinki – oziroma, natančneje, zloraba leksikalnih učinkov. Cappelen in Dever leksikalne učinke opredelujeta kot učinke določenih vrst izražanja, ki v svoji naravi niso kognitivni, marveč afektivni ali čustveni, mednje pa sodijo metafore, poimenovanja, kodirane besede (ang. *code words*, *dogwhistles*) in slabšalnice.

Metafora, trdi Donald Davidson (1978), v nasprotju s splošnim prepričanjem, ni večpomenska, marveč ima samo en, dobeseden pomen – vse ostalo so nepomenski (se pravi, ne-semantični) učinki metafore, ki se izražajo skozi njeno interpretacijo. Dobra metafora se tako zanaša na to, da lahko občinstvo prepozna, zakaj je metafora – pri katerih gre večinoma za namerne kršitve maksime načina, natančneje jasnosti in nedvoumnosti – na mestu, ter na podlagi splošnega konteksta besedila in primernih predznaj (vsaj do zadostne mere) prepozna primerno interpretacijo glede na avtorjev namen. Zdi pa se, da lahko obstajajo primeri, v katerih je avtorjev namen interpretacija metafore v skladu z njegovim namenom, ki pa se zanaša na nepoznavanje določenih kontekstov in znanj. Cappelen in Dever podajata primer, v katerem je Donald Trump ameriško demokratsko stranko oklical za »ladjo brez krmila,« s čemer je želel doseči, da občinstvo prepozna njegovo namero, da demokratsko stranko opiše kot neorganizirano, brezciljno, ipd. V primeru, da je

demokratska stranka popolnoma sprejemljivo organizirana in ima popolnoma sprejemljivo zarisane politične cilje, je implikatura te metafore napačna, poslušalec, kateremu manjka predznanje oz. kontekstualno znanje o političnem delovanju te stranke, pa bo implikaturu sprejel za resnično. Medtem, ko je poslušalec ob tem, ko je implikaturu sprejel za resnično, kriv neke vrste spoznavne hibe, pa ostaja vprašanje, ali je predsednik Trump kriv zagrešitve jezikovne hibe.

Brez dvoma se je pri podajanju svoje izjave držal minimalno sodelovalnega načela, saj je rdeča nit konverzacije bržkone podajanje političnega mnenja. Je menil tudi, da je implikatura nujna za interno konsistenco izjave? Tukaj se zadeva zaplete – v luči tega, da je metafora prepoznavna občinstvu in da interna konsistenca izjave vzdrži samo metaforo, ne gre za jezikovno hibo. Vendar pa je morda vredno pogledati, *kaj* natanko je Trump *želel* povedati. V skladu z Davidsonom je Trump povedal, da je demokratska stranka dobesedno ladja, ki nima krmila, želel pa je povedati, da je neorganizirana in brezciljna. Če to privzamemo kot ilokucijo metafore kot govornega dejanja, nenadoma jezikovna hiba leži v tem, da je Trump prekršil eno izmed maksim kakovosti – povedal je namreč nekaj, za kar je bodisi vedel, da ni resnično, bodisi ni imel zadostnih dokazov za to, da bi lahko trdil, da je resnično. Ta primer pa nam pove, da metafora sama po sebi ni jezikovna hiba, marveč je to izjava, ki se skriva v implikaturi za metaforo – pri tem gre prej za zmotno govorno dejanje.

Poimenovanja, o katerih govorita Cappelen in Dever, so predvsem poimenovanja blagovnih znamk, pa tudi poimenovanja ljudi, tj. osebna imena. Avtorja opisujeta denimo leksikalne učinke imen blagovnih znamk kot je učinek imena Coca-Cola v smislu asociacije tega imena z Božičem, prijetnimi občutki ipd., ki ga podjetje »izdeluje« in promovira že skoraj stoletje, ali pa v negativnem primeru ime podjetja Malaysian Airlines, ki zaradi dveh smrtonosnih nesreč leta 2014 še danes nosi slabo konotacijo. Ker je slednje pridobilo svoj negativen leksikalni učinek zaradi naključnega spleta okoliščin, seveda podjetju kot sporočevalcu ni mogoče pripisati nikakršnega namenskega ali lingvističnega delovanja, ki bi lahko proizvedlo jezikovno hibo. V primeru Coca-Cole pa prav tako ni mogoče določiti kakršnekoli implikature v oglaševanju podjetja. Da Božiček pije dotično pijačo je fiktiven scenarij, da utegnejo člani neke družine ob Božiču uživati v pitju Coca-Cole je enostavno uprizoritev možne situacije, itd. Četudi je namen podjetja, da potrošniki kot poslušalci njegovih konverzacijskih naprežanj njihov proizvod povežejo z ugodnimi občutki v obdobju praznikov, ne gre za jezikovne hibe marveč za neko ne-jezikovno obliko psihološke manipulacije.

Leksikalne učinke lahko sprožijo tudi slabšalnice in psovke. Pri tem gre za naslednje pristope: deskriptivni, ekspresivni, presupozicijski in prohibicionistični. Deskriptivni trdi, da so slabšalnice in psovke le konotirani opisi konceptov: v kolikor nekomu rečem, da je čefur, to pomeni le, da gre za priseljenca iz drugih držav bivše Jugoslavije, pri čemer osnovno koncepcijo tega priseljenca opremim z dodatnimi (negativnimi) atributi, tj. impliciram, da je len, pokvarjen, nasilen. Ekspresivni pogled na slabšalnice in psovke trdi, da slednje izražajo neko osebno negativno stališče govorca do nevtralnega jedrnega koncepta, v primeru čefurja torej, da sem do priseljencev iz bivše Jugoslavije sam negativno nastrojen, ne pa da nujno pridam nek specifičen slabšalni pomen – ta je lahko sam po sebi objektivno neopisljiv, denimo v primeru psovke »jebemti,« ki ne izraža ničesar natančno določenega. Presupozicijski pogled smatra, da ko nekoga okličem za čefurja, ne le opišem, kakšen menim da je, marveč predpostavljam, da takšen dejansko je, in da takšni dejansko so vsi pripadniki populacije, ki je opisljiva z jedrom tega izraza (tj. priseljenec iz držav bivše Jugoslavije). Nazadnje, prohibicionistični pristop opredeljuje psovke in slabšalnice kot besede, ki so psovke in slabšalnice zaradi tega, ker jih kot slabšalne ali neprimerne dojemajo osebe, na katere se nanašajo. Če torej popolnemu neznancu rečem, da je čefur, ta pa je na ta račun upravičeno užaljen, gre za slabšalnico; podobno velja, če uporabljam oznako »čefur« v splošnem govoru, večina oseb, ki jo ta označuje, pa se s to rabo ne strinja. V kolikor pa, po drugi strani, v šali isto izrečem dobremu prijatelju, v tovrstnem kontekstu ne gre za slabšalnico.

Dejstvo je, da slabšalnice poskušajo nekaj ali nekoga prikazati kot slabšega, kot v resnici je. Kot olepšave, tudi slabšalnice, pa najsi bodo deskriptivne, ekspresivne ali presupozicijske, pomenijo kršitev maksime načina, natančneje zahteve po jasnosti, saj so namenoma oblikovane tako, da je dejanski pomen izraza nejasen oziroma prikrit; prav tako kot metafore kršijo drugo maksimo kakovosti, saj povedo nekaj, za kar govorec nima zadostnih dokazov. Vendar pa obstaja pomembna razlika – olepševalnice osnovni koncept opišejo na tak način, da se zanašajo na pomanjkanje znanja občinstva o dejanski naravi osnovnega koncepta. Slabšalnice, po drugi strani, osnovni koncept opišejo tako, da se zanašajo na to, da bo občinstvo prepoznalo tako osnovnega referenta kot negativne pomenske konotacije, ki jih raba slabšalnice prenaša. Zaradi tega v jezikovnem smislu ne gre za hibo. Prav tako raba slabšalnice ne predvideva, da občinstvo ni zmožno razpoznati, da govorec nima dokazov za implikature, vsebovane v negativnih pomenskih elementih rabljenega izraza – zanaša se na to, da je govorce v celoti vseeno za dokaze. V bistvu se zanaša se govorcevo spoznavno brezbriznost, kljub temu, da je govorec lahko zmožen prepoznati

pomanjkanje dokazov in s tem tudi to implikaturu. Slabšalnic tako, kljub njihovi moralni spornosti, ne moremo opredeliti kot jezikovne hibe – gre za način pomensko označenega izražanja, ki je neposredna posledica spoznavne ali intelektualne hibe in se zanaša na to, da občinstvo poseduje taiste ali podobne hibe.

Ostaneta nam še dve možnosti, ki bi lahko generirali jezikovne hibe: zatiranje in jezikovno utišanje. Cappelen in Dever (2019) orišeta moralne težave zatiranja in utišanja ter podata dobro argumentacijsko shemo, zakaj sta jezikovni različici teh pojavov težavni ne le v perlokuciji (izven-jezikovnem učinku govornega dejanja) marveč tudi v ilokuciji (jezikovnem učinku, namenu govorca).

Jezikovno zatiranje predstavita na primeru rasističnega lastnika restavracije, ki zaposlenim ukaže, da je odslej prepovedano streči temnopoltim. Razvidno je, da tudi, če delavci tega ukaza ne bi ubogali (torej ni perlokutivnega učinka), sam po sebi ni nič manj sporen, saj je namen lastnika, da s svojim govornim dejanjem zatira temnopolte, prav tako pa obstaja še skrit perlokutivni učinek normalizacije tovrstnega zatiranja.

Cappelen in Dever podajata neverjetno zapleten primer jezikovnega utiševanja: »Alex se je odločila ubiti Beth. Ker je jezikovno nadarjena, se je odločila to storiti na precej zviten način. Alex postane režiserka igre, Beth pa ena izmed igralk. Alex uvede strogo pravilo, da ob začetku vaje vedno reče »akcija« /.../ Alex nato Beth nastavi kozarec zastrupljene vode. Beth, ki začuti učinek strupa, želi reči »Pomagajte, zastrupili so me. Pokličite zdravnika.« A preden lahko to izreče, Alex reče »Akcija.« (Cappelen in Dever, 2019, 173–174).

V tem primeru je Alex povzročila, da Beth ni uspela storiti govornega dejanja, tudi če besede, ki jih je nameravala izreči, izreče, saj se te besede od trenutka ko Alex reče »Akcija« naprej smatrajo kot del fiktivnega govora v gledališki igri. S tem jo je Alex torej utišala. Izpostavimo naj, da če bi Alex namesto tega razširila govorice, da je Beth hipohonder, zaradi česar ljudje ne bi verjeli njenim trditvam o zastrupitvi, ne bi šlo za utišanje, marveč ignoriranje, saj bi Beth še zmeraj uspešno izvedla govorno dejanje, ki pa enostavno ne bi bilo sprejeto

V primeru jezikovnega utišanja se zdi, da gre za nekakšen odstop od rdeče niti pogovora: Beth govori o dejanski zastrupitvi, Alex pa pogovor preusmeri na interni kontekst gledališke igre; neimenovana ženska v drugem primeru želi, v realnem

kontekstu, tj. dejanski situaciji, v kateri se nahaja, povedati, da ne želi odnosa. Ne gre zgolj za menjavo teme, kar bi pomenilo kršitev maksime odnosa, marveč gre za celovit odstop od sodelovalnega načela – utiševalec odstopi od jezikovnega sodelovanja z utišanim – in s tem za jezikovno hibo kot posledico prekršitve prvega pogoja jezikovne vrlosti.

Enako se primeri v jezikovnem zatiranju, le da zatiralec odstopi od sodelovanja z družbenim normativom v celoti, in šele posledično od sodelovalnega načela. Rasistični lastnik restavracije tako noče sodelovati z družbenim normativom, da so temnopolte osebe enakopravne in upravičene postrežbe v restavraciji, njegova izjava »temnopoltim ne strežemo« pa tako predstavlja odstop od sodelovalnega načela v smislu odstopa od kooperacije z ostalimi govorniki na splošno.

Našo analizo lahko sklenemo z naslednjimi ugotovitvami:

V namene vrle konverzacije, se pravi jezikovne vrline, smo vzpostavili tri nujne pogoje, ki zahtevajo minimalno upoštevanje:

- (i) sodelovalnega načela,
- (ii) potrebnost implikature za konsistenco izjave ali konverzacije, ter
- (iii) upravičeno predpostavko govornika, da ima občinstvo zmožnost prepoznati pomen in potrebnost implikature.
- (iv) V kolikor je najmanj enemu izmed teh pogojev nezadoščeno, je to zadosten pogoj za jezikovno hibo.

Na podlagi te definicije in analize primerov »slabega jezika« v Cappelen in Dever (2019) smo identificirali sledeče jezikovne hibe:

- (i) Zmoten govor iz nezadostnih dokazov: Govorčeva izjava A je podkrepljena z naborom dokazov n, pri čemer so dokazi, vsebovani v n, sami po sebi zmotni.
- (ii) Zmoten govor iz pomanjkanja dokazov: Govorčeva izjava A ni podkrepljena z dokazi, saj govorec ni vložil truda v iskanje dokazov.
- (iii) Laganje: Govorec verjame, da njegova izjava A ni resnična.
- (iv) Nepopoln zavajajoč govor: Govorec poda izjavo A na način, da izjava A vsebuje minimalno nujno, ne pa tudi zadostno količino podatkov.

- (v) Psevdo-implikatura: Govorec poda izjavo A na način, da izjava vsebuje nejasnost, zaradi katere občinstvo predpostavi implikaturu, ki jo govorec namerava sporočiti.
- (vi) Nakladanje: Govorec poda izjavo A brez ozira na resničnostno vrednost izjave A.
- (vii) Globoko nakladanje: Govorec poda izjavo A na način, da izjava A ni neresnična, marveč v celoti brezpomenska.
- (viii) Zavajajoča parafraza (pogosto olepševanje): Govorec poda izjavo A z rabo izrazoslovja, ki prikrije podrobnosti pomena izjave A.
- (ix) Implikatura v metafori: Govorec poda izjavo A, pri čemer bodisi verjame, da ni resnična, bodisi zanjo nima zadostnih dokazov, na metaforičen način z namenom, da prikrije neresničnost ali nedokazanost A.
- (x) Jezikovna posplošitev: Govorec poda izjavo A o P tako, da sporoča, da imajo vsi P lastnost F, pri čemer najmanj nima zadostnih dokazov za vsebino A.
- (xi) Neupravičeno zastopništvo: (Posamezni) govorec poda izjavo A tako, da implicira, da je dejanski (skupinski, razpršeni) govorec izjave neka skupina X, ki ji pripada.
- (xii) Jezikovno utišanje: Govorec 1 govorcju 2 prepreči podajanje izjave X tako, da vpelje kontekst ali izjavo A, ki izniči pomen in/ali namen izjave X.
- (xiii) Jezikovno zatiranje: Govorec poda izjavo A, katere vsebina v celoti odstopa od družbenega normativa in je posledično nesprejemljiva v konverzaciji na splošno.

Ta seznam ni popoln in dopušča dodajanje drugih jezikovnih figur, ki utegnejo biti primerni kandidati za jezikovne hibe. Jezikovna hiba, kot jo tukaj definiramo, prav tako ni izoliran in popolnoma svojstven pojav, marveč gre za manifestacijo spoznavne hibe, ki ne more obstajati v odsotnosti povezane spoznavne hibe. Spoznavna hiba pa sama po sebi ni avtomatsko tudi jezikovna hiba – jezikovna hiba se kot manifestacija spoznavne pojavi takrat, kadar akter prepričanje, ki nastane kot posledica spoznavne hibe, širi s pomanjkljivo ali zavajajočo komunikacijo. Z drugimi besedami: kakor hitro sporočimo tovrstno prepričanje na način, ki je poleg spoznavne pomanjkljivosti tudi jezikovno zavajajoč, gre za jezikovno hibo kot manifestacijo spoznavne. Na koncu bi poudaril še, da jezikovne hibe praviloma niso karakterne dispozicije, kot so denimo značajske lastnosti z visoko zvestobo pri

Cassamovi opredelitvi spoznavnih hib, marveč gre za trenutni način komunikacije, podobno kot gre pri hibah z nizko zvestobo za zdrs načina mišljenja. Možni izjemi dopuščam v primerih lažnivcev in nakladačev, ki lahko ti dve jezikovni hibi prikazujejo bolj konsistentno (tj. z višjo stopnjo zvestobe), kadar sta neposredno povezani s spoznavnimi hibami zlonamernosti in brezbržnosti.

Literatura

- Aberdein, A. (2010). Virtue in Argument. *Argumentation*, 24, 165–179.
- Aberdein, A. (2013). Fallacy and Argumentational Vice. V Mohammed, D. in Lewinski, M. (ur.), *Virtues of Argumentation: Proceedings of the 10th International Conference of the Ontario Society for Study of Argumentation (OSSA)*. Ontario Society for the Study of Argumentation.
- Aberdein, A. (2014). In Defence of Virtue: The Legitimacy of Agent-Based Argument Appraisal. *Informal Logic*, 34(1), 77–93.
- Appiah, A. (2002). *As If: Idealizations and Ideals*. Harvard University Press.
- Aristotel. *Nikomahova Etika*.
- Austin, J. L. (1962). *How to Do Things with Words*. Oxford University Press.
- Cappelen, H. in Dever, J. (2019). *Bad Language*. Oxford University Press.
- Carson, T. L. (2006). The Definition of Lying. *Nous*, 40(2), 284–306.
- Cassam, Q. (2019). *Vices of the Mind*. Oxford University Press.
- Cohen, D. H. (2005). Arguments that Backfire. V Hitchcock, D. in Farr, D. (ur.), *The uses of argument* (str. 58–65). OSSA.
- Cohen, D. H. (2007). Virtue Epistemology and Argumentation Theory. V Hitchcock, D. (ur.), *Dissensus and the search for common ground*. OSSA.
- Cohen, G. A. (2002). Deeper into Bullshit. V Buss, S. in Overton, L. (ur.), *Contours of Agency: Themes from the Philosophy of Harry Frankfurt* (str. 321–339). MIT Press.
- Davidson, D. (1978). What Metaphors Mean. *Critical Inquiry*, 5(1), 31–47.
- Dawkins, R. (1976). *The Selfish Gene*. Oxford University Press.
- Faulkner, P. (2007). What is Wrong with Lying? *Philosophy and Phenomenological Research*, 75(3), 535–557.
- Frankfurt, H. (2005). *On Bullshit*. Princeton University Press.
- Greco, J. (1999). Agent Reliabilism. V Tomberlin, J. (ur.), *Philosophical Perspectives 13: Epistemology*. Ridgeview.
- Grice, H. P. (1975). Logic and Conversation. V P. Cole in J. L. Morgan, *Syntax and semantics 3: Speech acts* (str. 41–58). Academic Press.
- Lewis, D. (1978). Truth in Fiction. *American Philosophical Quarterly*, 15(1), 37–46.
- Montmarquet, J. A. (1993). *Epistemic Virtue and Doxastic Responsibility*. Rowman and Littlefield.
- Saul, J. M. (2013). *Lying, misleading, and what is said: An exploration in philosophy of language and in ethics*. Oxford University Press.
- Sokal, A. in Bricmont, J. (2003). *Intellectual Impostures*. Profile Books.
- Sosa, E. (1991). *Knowledge in Perspective*. Cambridge University Press.
- Sosa, E. (2007). *Apt Belief and Reflective Knowledge, Volume 1: A Virtue Epistemology*. Oxford University Press.
- Šetar, N. (2020). *A Monosemic Account of Modality in Speech Act Theory* [Magistrsko delo, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta]. Digitalna knjižnica Univerze v Mariboru. <https://dk.um.si/IzpisGradiva.php?id=77264&lang=eng>
- Šetar, N. (2024). *Epistemologija škodljivih prepričanj: med spoznavno hibo, argumentacijo in zavajajočo retoriko* [Doktorska disertacija, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta]. Digitalna knjižnica Univerze v Mariboru. <https://dk.um.si/IzpisGradiva.php?id=88440>
- Wilson, D. in Sperber, D. (2002). Truthfulness and Relevance. *Mind and Language*, 111(443), 583–632.

Zagzebski, L. (1996). *Virtues of the Mind: An Inquiry into the Nature of Virtue and the Ethical Foundations of Knowledge*. Cambridge University Press.